

Maksymilian Pazdan

Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po 1 maja 2004 r.

I. Uwagi wstępne

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oznacza przejście przez nasze państwo całego dorobku wspólnotowego, z wyjątkiem wynegocjowanych odstępstw lub okresów przejściowych¹.

W dalszych wywodach podjęta zostanie próba przedstawienia owego dorobku w zakresie prawa kolizyjnego. Możliwy jest jednak tylko ogólny rzut oka na ten dorobek. Ograniczony on zostanie do wspólnotowych regulacji jurysdykcji, które w państwach członkowskich Unii już obowiązują oraz do przygotowywanych projektów unormowań właściwości prawa.

Trzeba tu przypomnieć, że z dniem 1 maja 1999 r. (mocą Traktatu Amsterdamskiego) art. 65 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (TWE) uzyskał brzmienie:

„Środki w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych, mające skutki transgraniczne, w zakresie niezbędnym do zapewnienia

¹ Por. S. Biernat, *Wpływ członkostwa Polski w Unii Europejskiej na polskie sądy*, Przegląd Sądowy 2001, nr 11-12, s. 7; S. Łukas-Kaleda, *Ogólne zasady przejęcia systemu prawa unijnego wyrażone w traktacie akcesyjnym: analiza art. 2-6 aktu akcesyjnego*, [w:] *Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, S. Dudzik i M. Niedźwiedz, Kraków 2003, s. 50 i nast.

należytego funkcjonowania rynku wewnętrznego, które powinny być podjęte zgodnie z art. 67, zmierzają m.in. do:

- a) poprawy i uproszczenia:
 - systemu transgranicznego doręczania aktów sądowych i pozasądowych;
 - współpracy w zakresie gromadzenia i przeprowadzania dowodów;
 - uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych;
- b) wspierania ujednoczenia i zgodności norm mających zastosowanie w państwach członkowskich w zakresie kolizji ustaw oraz kolizji właściwości,
- c) eliminowania przeszkód w sprawnym funkcjonowaniu postępowań cywilnych, wspierając w razie potrzeby ujednoczenie uregulowań dotyczących postępowania cywilnego, mających zastosowanie w państwach członkowskich”.

Oznaczało to wkroczenie ustawodawcy wspólnotowego w obszar prawa kolizyjnego.

W dotychczasowej praktyce przy korzystaniu z tej nowej kompetencji posługiwał się on głównie instrumentem nazywanym rozporządzeniem (art. 249 TWE). Są to akty prawne stosowane bezpośrednio w państwach członkowskich Unii. Instrument ten można porównać do polskich ustaw.

Na podstawie art. 65 TWE zostały dotychczas wydane:

1) Rozporządzenie nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. o postępowaniu upadłościowym² (weszło w życie we wszystkich państwach Unii, z wyjątkiem Danii, w dniu 31 maja 2002 r.³);

2) Rozporządzenie nr 1347/2000 z dnia 29 maja 2000 r. o jurysdykcji, uznawaniu i wykonaniu orzeczeń sądowych w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej nad dziećmi obojga małżonków⁴, obowiązujące od 1 marca 2001 r.; zostanie ono zastąpione

² Dz. Urz. WE 2000, L 160/1.

³ Por. P. Grzejszczak, T. Chilański, *Jurysdykcja krajowa w międzynarodowym postępowaniu upadłościowym*, PPH 2004, nr 2, s. 12 i nast. oraz oddzielne opracowanie w niniejszym zeszycie W. Kłyty.

⁴ Dz. Urz. WE L 160/19 z dnia 30 czerwca 2000 r.; na jego temat por. P. Bonassies, *L'entrée en vigueur du règlement communautaire nr 44-2001 du 22 décembre 2000 concernant la compétence judiciaire, la reconnaissance et l'exécution des décisions de*

rozporządzeniem nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r.⁵, które wejdzie w życie 1 sierpnia 2004 r. (z tym jednak, że od tej daty będą stosowane jedynie niektóre jego postanowienia, a mianowicie art. art. 67-69 i 70, pozostałe zaś dopiero począwszy od dnia 1 marca 2005 r.);

3) Rozporządzenie nr 1348/2000 r. o doręczaniu w państwach członkowskich pism sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych⁶ (weszło w życie dnia 31 maja 2001 r.);

4) Rozporządzenie nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych⁷, które weszło w życie w państwach członkowskich Unii (z wyjątkiem Danii) 1 marca 2002 r.;

5) Rozporządzenie nr 1206/2001 z dnia 28 maja 2001 r. o współpracy pomiędzy sądami państw członkowskich w zakresie przeprowadzania dowodów w sprawach cywilnych i handlowych⁸, obowiązujące od 1 stycznia 2004 r.

II. Jurysdykcja

1. Głównym źródłem prawa w zakresie jurysdykcji w Unii Europejskiej była do niedawna Konwencja brukselska z dnia 27 września 1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, obowiązująca (w pierwotnym kształcie) od 1 lutego 1973 r., kilkakrotnie nowelizowana⁹. Jej stronami mogły być (i były) jedynie państwa członkowskie Unii.

justice en matière civile et commerciale, European Transport Law 2002, s. 727-735; H. G a u d m e t - T a l l o n, *Le Règlement nr 1347/2000 du Conseil du 29 mai 2000*: „Compétence, reconnaissance et exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale des enfants communs”, Journal du droit international 2001, nr 2, s. 381-430.

⁵ Dz. Urz. WE 2003, L 338/1.

⁶ Dz. Urz. WE 2000, L 160/37.

⁷ Dz. Urz. WE 2001, L 12/1.

⁸ Dz. Urz. WE 2001, L 174, 1.

⁹ Tekst jedn.: Dz. Urz. WE z dnia 26.01.1998 r. C 27; przekład polski M. H u l i s t a, [w:] KPP 1997, z. 4, s. 701-793. Konwencja ta była szeroko omawiana w literaturze; por. m.in. P. J e n a r d, *La convention de Bruxelles sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale*, Annuaire suisse de droit international 1987, vol. XLIII, s. 83 i nast.; G. A. L. D r o z, *Entrée en vigueur de la convention de Bruxelles sur la compétence judiciaire et l'exécution des jugements*, Revue critique de droit inter-

Pojęcie spraw cywilnych i handlowych należało rozumieć w sposób autonomiczny na użytek konwencji, niezależnie od tego, jak są one ujmowane w prawie krajowym¹⁰.

W dniu 16 września 1988 r. doszło do podpisania w Lugano równoległej (bliźniaczej) Konwencji. W akcie tym uczestniczyły państwa członkowskie Unii oraz państwa należące do Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA)¹¹. Weszła ona w życie 1 lutego 1992 r. Do konwencji tej przystąpiła także Polska (konwencja w naszym kraju weszła w życie 1 lutego 2000 r.)¹².

Poza Polską stronami konwencji lugańskiej są: Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Islandia, Luksemburg, Norwegia, Portugalia, Republika Federalna Niemiec, Szwajcaria, Szwecja, Włochy, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

Z Konwencją lugańską środowiska prawnicze, co można odnieść także do notariuszy, są już obznajomione. Poświęcono jej bowiem sporo uwagi w piśmiennictwie polskim¹³.

national privé (dalej: Rev. crit.) 1973, nr 1, s. 21 i nast.; t e n z e, *Entrée en vigueur de la convention de Bruxelles révisée sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale*, Rev. crit. 1987, nr 2, s. 253 i nast.; Rev. crit. 1987, nr 2, s. 253 i nast.; H. G a u d m e t - T a l l o n, *Les conventions de Bruxelles et de Lugano*, Paris 1996, s. 5 i nast.; R. G e i m e r, R. S c h ü t z e, *Europäisches Zivilverfahrensrecht. Kommentar zum EUGVÜ und zum Lugano-Übereinkommen*, München 1997, s. 19 i nast.; D. C z e r n i c h, S. T i e f e n t h a l e r, *Die Übereinkommen, von Lugano und Brüssel*, Wien 1997, s. 21 i nast.; J. K r o p h o l l e r, *Europäisches Zivilprozessrecht*, Heidelberg 2002, s. 23 i nast.; P. S c h l o s s e r, *EU-Zivilprozessrecht*, München 2003, s. 19 i nast. W literaturze polskiej por. A. M ą c z y ń s k i, *Jednolite europejskie normy o jurysdykcji krajowej i skuteczności orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Księga pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań-Kluczbork 1993, s. 137 i nast.

¹⁰ Por. orzeczenie ETS z dnia 22 lutego 1979 r. w sprawie nr 133/78 Gourdain Nadler, ECR 1979, s. 733; por. też K z, *Przedmiotowy zakres zastosowania konwencji lugańskiej*, KPP 2000, z. 2, s. 427 i nast.; J. C i s z e w s k i, *Konwencja z Lugano. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 64.

¹¹ Na temat genezy konwencji lugańskiej por. J. Ciszewski, *op. cit.*, s. 41 i nast.

¹² Dz.U. z 2000 r. Nr 10, poz. 132.

¹³ Por. m.in. A. M ą c z y ń s k i, *op. cit.*, s. 137 i nast.; C. S m o r s z c z e w s k i, *Jurysdykcja krajowa w sprawach cywilnych i handlowych według konwencji brukselskiej i lugańskiej*, KPP 1997, z. 4, s. 627-656; N. P ó ł t o r a k, *Uznanie i wykonalność orzeczeń zagranicznych według konwencji brukselskiej i lugańskiej*, KPP 1997, z. 4, s. 657-683;

W dniu 1 marca 2002 r. weszło w życie w państwach Unii (z wyjątkiem Danii) rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych¹⁴. Zastąpiło ono Konwencję brukselską z 1968 r. (art. 68 ust. 1 rozporządzenia).

Przypomnijmy, że rozporządzenia są aktami wtórnego prawa wspólnotowego, mającymi bezpośrednie zastosowanie w państwach członkowskich Unii. Przysługuje im pierwszeństwo przed uregulowaniami krajowymi tych państw¹⁵. Rozporządzenie nr 44/2001 nie wymagało zatem do swego wejścia w życie ani wewnątrzpaństwowych aktów transformacyjnych, ani promulgacji zgodnej z przepisami prawa krajowego.

I. L e w a n d o w s k a, *Jurysdykcja według konwencji z Lugano. Europejskie prawo procesowe*, Rzeczpospolita 1998, nr 13 i 14; M. P a z d a n, *Znaczenie konwencji lugańskiej dla polskiego sądownictwa i notariatu*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, Poznań-Kłuczbork 1999, s. 221-232; J. C i s z e w s k i, *Przystąpienie Polski do konwencji lugańskiej i do europejskiej konwencji o doręczaniu pism sądowych i pozasądowych*, KPP 1999, z. 4, s. 815-822; K. F l a g a - G i e r u s z y Ń s k a, *Jurysdykcja krajowa i uznanie orzeczeń sądów zagranicznych. Polska i standardy europejskie*, Kraków 1999, s. 100 i nast.; K. W e i t z, *op. cit.*; J. C i s z e w s k i, *Dochodzenie roszczeń alimentacyjnych za granicą na podstawie Konwencji Lugańskiej i Konwencji haskiej*, MoP 2000, nr 8, s. 486-494; t e n ż e, *Wybrane zagadnienia z prawa prywatnego międzynarodowego w konwencji lugańskiej*, Rejent 2001, nr 7-8, s. 26-49; t e n ż e, *Konwencja z Lugano. Komentarz*, Warszawa 2001 oraz 2004; J. Ł o p u s k i, *Konwencja lugańska o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych*, Bydgoszcz 2001, s. 13 i nast.; K. S z n a j d e r, *Zasieg jurysdykcji wyłącznej sądu miejsca położenia nieruchomości w konwencji lugańskiej*, Rejent 2001, z. 4, s. 87 i nast.; A. W ł o s i Ń s k a, *Odmowa uznania zagranicznego orzeczenia sądowego w świetle postanowień konwencji lugańskiej*, Kraków 2002, s. 35 i nast.; K. W e i t z, *Konwencja z Lugano. Wykonalność zagranicznych orzeczeń przed sądami polskimi*, Warszawa 2002, s. 19 i nast.; K. P i a s e c k i, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego (art. 844-1153). Konwencja z Lugano*, t. III, red. K. Piasecki, Warszawa 2002, s. 649 i nast.; K. W e i t z, *Procesowe znaczenie zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym*, KPP 2003, z. 1, s. 57 i nast.; K. S z n a j d e r, *Stan zawisłości sprawy w konwencji z Lugano i w prawie wspólnotowym – pojęcie spraw tożsamyh*, Rejent 2003, nr 5, s. 124 i nast.

¹⁴ Dz.Urz. WE z dnia 16.01.2001 r. L 12. Tłumaczenie polskie wraz z tekstami angielskim, francuskim i polskim, KPP 2004, z. 1, s. 240-307; por. też K. W e i t z, *Jurysdykcja krajowa oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych w świetle prawa wspólnotowego*, KPP 2004, z. 1, s. 215-237.

¹⁵ Por. M. A h l t, M. S z p u n a r, *Prawo europejskie*, Warszawa 2002, s. 25 i nast.

Wystarczyło ogłoszenie rozporządzenia w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej (art. 254 ust. 1 i 2 TWE, dawny art. 191), do czego oczywiście doszło 16 stycznia 2001 r.

Odnosi się to także do przyszłych zmian rozporządzenia¹⁶ oraz do jego wejścia w życie w państwach wstępujących do Unii 1 maja 2004 r. W państwach tych (a więc i w Polsce) Rozporządzenie nr 44/2001 zacznie obowiązywać z chwilą uzyskania członkostwa (art. 76 rozporządzenia).

Stan prawny w Polsce po 1 maja 2004 r. będzie więc dość złożony:

1) z jednej strony pozostanie w mocy Konwencja lugańska z 1988 r.; utraci ona jednak znaczenie w stosunkach pomiędzy Polską a tymi państwami członkowskimi Unii, które były jej stronami, a w których obowiązuje już Rozporządzenie nr 44/2001; zachowa zaś moc w stosunkach pomiędzy Polską a Norwegią, Szwajcarią i Islandią; ponadto znajdzie zastosowanie w dotychczasowym zakresie do wszystkich powództw wytoczonych przed dniem wejścia w życie w stosunku do Polski Rozporządzenia nr 44/2001;

2) w stosunkach Polski z Danią, w której Rozporządzenie nr 44/2001 nie obowiązuje, zachowa moc Konwencja lugańska (w stosunkach Danii z państwami członkowskimi Unii, będącymi stronami Konwencji brukselskiej z 1968 r., zachowała moc ta Konwencja),

3) w stosunkach Polski z państwami członkowskimi Unii (z wyjątkiem Danii) obowiązywać będzie Rozporządzenie nr 44/2001; dotyczy to także państw, które wraz z Polską uzyskają członkostwo w Unii dnia 1 maja 2004 r.

Nie wykluczone jednak, że Polska ratyfikuje Konwencję brukselską po to, aby w stosunkach z Danią miała zastosowanie ta Konwencja, a nie Konwencja lugańska.

Polscy prawnicy zdążyli się już oswoić z Konwencją lugańską. To uchroni nas od szoku w chwili, gdy przyjdzie stosować Rozporządzenie nr 44/2001. Pomiedzy obu aktami istnieją bowiem daleko idące podobieństwa.

Podobieństwo dotyczy w szczególności zakresu zastosowania konwencji i rozporządzenia. W myśl art. 1 rozporządzenia, znajduje ono zastosowanie w sprawach cywilnych i handlowych, bez względu na to,

¹⁶ Por. J. Kropholler, *op. cit.*, s. 28; K. Weitz, *op. cit.*, s. 217.

jaki sąd sprawę rozpatruje. Należy je zatem stosować także wtedy, gdy sprawę cywilną rozpoznaje w postępowaniu adhezyjnym sąd karny lub gdy do jej rozstrzygnięcia dochodzi w postępowaniu administracyjnym. Nie ma też znaczenia, czy wedle prawa krajowego sprawa podlega rozpoznaniu w procesie, czy też w postępowaniu nieprocesowym.

Z zakresu zastosowania rozporządzenia wyłączono sprawy dotyczące:

- 1) stanu cywilnego, zdolności osób fizycznych, ustroju majątkowego małżeńskiego, testamentów i dziedziczenia,
- 2) postępowania układowego i upadłościowego oraz innych podobnych postępowań,
- 3) ubezpieczeń społecznych (wyłączenie to nie rozciąga się na umowę o pracę oraz roszczenia instytucji opieki społecznej wobec osób trzecich),
- 4) sądownictwa polubownego (w tym zakresie obowiązują odrębne konwencje).

W art. 1 wyraźnie podkreślono, że rozporządzenie nie obejmuje spraw podatkowych, celnych i administracyjnych.

Podobnie ujęty jest art. 1 konwencji lugańskiej (i brukselskiej).

Ogólna reguła dotycząca jurysdykcji oparta została w rozporządzeniu – tak jak w Konwencjach brukselskiej i lugańskiej – na zasadzie *actor sequitur forum rei*. W myśl art. 2 ust. 1, osoby mające miejsce zamieszkania w państwie członkowskim mogą być pozywane – bez względu na swe obywatelstwo – przed sądy tego państwa (łącznik miejsca zamieszkania pozwanego).

W rozporządzeniu znajdują się też przepisy określające sposób ustalania miejsca zamieszkania osób fizycznych (art. 59) oraz spółek i osób prawnych (art. 60).

W myśl art. 59, sąd państwa członkowskiego, rozpatrujący daną sprawę – przy ustalaniu czy osoba fizyczna ma miejsce zamieszkania na terytorium jego państwa – stosuje swoje prawo. Jeżeli jednak strona nie ma miejsca zamieszkania w państwie członkowskim, którego sąd rozpatruje sprawę, sąd ten – przy ustalaniu, czy strona ma miejsce zamieszkania w innym państwie członkowskim – zastosuje prawo tego innego państwa. Podobne reguły znajdowały się w Konwencji lugańskiej (art. 52).

Głębokiej zmianie uległy wskazówki dotyczące ustalania „miejsca zamieszkania” spółek i osób prawnych.

Oto bowiem, w myśl art. 60 ust. 1, dla celów stosowania rozporządzenia spółki i osoby prawne mają swoje „miejsce zamieszkania” w miejscu, w którym znajduje się: a) ich statutowa siedziba, b) ich główny organ zarządzający lub c) ich główne przedsiębiorstwo. Oznacza to, że w razie powiązania spółki lub osoby prawnej poprzez te czynniki z różnymi państwami członkowskimi, na podstawie art. 2 ust. 1 istnieje jurysdykcja sądów wszystkich wskazanych w taki sposób państw. Powodowi przysługuje wówczas między nimi swobodny wybór¹⁷.

W art. 60 ust. 2 zamieszczono oddzielną regułę objaśniającą pojęcie siedziby statutowej dla Zjednoczonego Królestwa i Irlandii. Zgodnie z tym przepisem, pod pojęciem siedziby statutowej należy rozumieć *registered office* lub – gdy go w ogóle brak – *place of incorporation* (miejsce nabycie osobowości prawnej) albo gdy takiego miejsca w ogóle brak – miejsce, zgodnie z którego prawem nastąpiło *formation* (utworzenie).

Wspomnieć też trzeba o art. 60 ust. 3, w myśl którego w celu ustalenia czy trust ma siedzibę w państwie członkowskim, przed którego sądami zawisła sprawa, sąd stosuje swoje prawo prywatne międzynarodowe.

Przepis art. 3 rozporządzenia utrzymuje zasadę, według której osoby mające miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego mogą być pozywane przed sądami innego państwa członkowskiego tylko zgodnie z przepisami rozdziałów 2-7 działu I. Wyłączone jest więc w tym zakresie zastosowanie (wobec osób, o których mowa) krajowych przepisów jurysdykcyjnych przewidujących „nadmierną” jurysdykcję własnych sądów. W Konwencji lugańskiej owe krajowe przepisy ustanawiające „nadmierną” jurysdykcję własnych sądów są wyliczone w art. 3 (w Polsce są to art. 1103 i 1110 k.p.c.), natomiast rozporządzenie odsyła w tym zakresie do załącznika I (art. 3 ust. 2).

Na tle Konwencji lugańskiej (i brukselskiej), w związku z zamieszczonym w art. 4 zastrzeżeniem obejmującym jedynie art. 16 konwencji (regulujący jurysdykcję wyłączną), istniała wątpliwość, czy należało to odnosić także do art. 17, dotyczącego jurysdykcji umownej (*prorogatio fori*). Słusznie w art. 4 ust. 1 rozporządzenia wymieniono zarówno art. 22 rozporządzenia (jurysdykcja wyłączna), jak i art. 23 (*prorogatio fori*). Oznacza to, że dla zastosowania art. 23 rozporządzenia nie jest wyma-

¹⁷ K. Weitz, *op. cit.*, s. 220.

gane, aby pozwany miał miejsce zamieszkania w państwie konwencyjnym. Wystarczy, że w państwie tym miejsce zamieszkania ma jedna ze stron umowy o jurysdykcję. W tym zresztą kierunku wyjaśniana jest na ogół wspomniana wątpliwość na tle Konwencji lugańskiej (i brukselskiej)¹⁸.

Nie sposób omówić tutaj całości unormowania jurysdykcji szczególnych w rozporządzeniu. Ograniczymy się więc do poruszania tylko kilku kwestii.

W myśl art. 5 pkt 1 rozporządzenia (jak i według art. 5 pkt 1 konwencji lugańskiej i brukselskiej), jeżeli przedmiotem postępowania jest umowa lub roszczenie wynikające z umowy, osoba mająca miejsce zamieszkania w państwie członkowskim może być pozwana także przed sąd miejsca, gdzie zobowiązanie zostało wykonane lub miało być wykonane (łącznik *locus executionis*).

Na tle przepisów konwencyjnych przyjmuje się, że o sposobie rozumienia „miejsca wykonania zobowiązania” rozstrzyga prawo właściwe dla danej sprawy, wskazane przez normy kolizyjne obowiązujące w siedzibie sądu¹⁹.

Twórcy rozporządzenia podjęli próbę stworzenia autonomicznego pojęcia miejsca wykonania zobowiązania. W myśl art. 5 pkt 1 lit. b – w braku odmiennego uzgodnienia stron – miejscem wykonania zobowiązania jest:

1) w przypadku sprzedaży rzeczy ruchomych – miejsce w państwie członkowskim, w którym rzeczy te zgodnie z umową zostały albo miały być dostarczone,

2) w przypadku świadczenia usług – miejsce w państwie członkowskim, w którym usługi zgodnie z umową były albo miały być spełnione.

Dopiero w braku przesłanek do postąpienia zgodnie z tymi wskazówkami, zwrócić się trzeba do ogólnego pojęcia miejsca wykonania. Do dyspozycji pozostanie przy tym metoda stosowana na tle art. 5 pkt 1 obu konwencji. W przyszłości może jednak dojść do ukształtowania się także w powyższym zakresie autonomicznego pojęcia miejsca wykonania

¹⁸ K. Weitz, *op. cit.*, s. 221.

¹⁹ Por. wyroki ETS: z dnia 6.10.1976 r., 12/76 prawa Tessili c. Dunlop, ECR 1976, s. 1473 i z dnia 29.06.1994 r., C-288/92 sprawa Custom Made Commercial Ltd c. Stawa Metallbau GmbH, ECR 1994, s. I-2913; por. też w judykaturze francuskiej orzeczenie sądu kasacyjnego z dnia 8.02.2000 r. oraz Sądu Apelacyjnego w Orleanie z dnia 17.02.2000 r., Rev. crit. 2000, nr 3, s. 473 i nast.

zobowiązania, wypracowanego na użytek rozporządzenia. Wydaje się, że tego należy oczekiwać.

Poszerzony został w rozporządzeniu zasięg łącznika rozstrzygającego o jurysdykcji dla spraw z deliktów lub *quasi*-deliktów. Jurysdykcyjnie właściwy jest nie tylko sąd miejsca, gdzie nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę, lecz również sąd miejsca, gdzie takie zdarzenie może nastąpić. Usunięto w ten sposób wątpliwości istniejące na tle konwencji, czy omawiana podstawa jurysdykcyjna obejmuje także powództwa o charakterze prewencyjnym.

Podstawy jurysdykcji wyłącznej w rozporządzeniu (art. 22) są takie same jak w Konwencji brukselskiej i lugańskiej. Różnice dotyczą szczegółowego ujęcia niektórych przesłanek.

W myśl art. 22 pkt 1 rozporządzenia (niezależnie od miejsca zamieszkania), wyłączną jurysdykcję mają w sprawach, których przedmiotem są prawa rzeczowe na nieruchomościach, sądy państwa członkowskiego, w którym nieruchomość jest położona. Jednak w sprawach dotyczących najmu lub dzierżawy nieruchomości, zawartych na czasowy użytek prywatny, nie przekraczający sześciu kolejnych miesięcy, jurysdykcję mają również sądy państwa członkowskiego, w którym pozwany ma miejsce zamieszkania, jeżeli najemca albo dzierżawca jest osobą fizyczną, a właściciel oraz najemca bądź dzierżawca mają miejsce zamieszkania w tym samym państwie. W Konwencji lugańskiej końcówka podobnego przepisu ujęta jest nieco inaczej: „...a żadna ze stron nie ma miejsca zamieszkania w umawiającym się państwie, w którym nieruchomość jest położona”.

Na uwagę notariuszy zasługują postanowienia rozporządzenia, regulujące umowę o jurysdykcję (*prorogatio fori*). Tylko nieznacznie różnią się one od odpowiednich postanowień obu konwencji. Stronom przysługuje w tym zakresie szeroka autonomia woli. Nieliczne jej ograniczenia wynikają z wyraźnych postanowień rozporządzenia (art. 13 – jurysdykcja w sprawach dotyczących ubezpieczenia, art. 17 – jurysdykcja w sprawach dotyczących konsumentów, art. 21 – jurysdykcja dla spraw pracowniczych, art. 22 – jurysdykcja wyłączna).

Jakkolwiek wymagania w zakresie formy tych umów są niezwykle łagodne, to w praktyce może się zdarzyć, że w umowie głównej, zawieranej przed notariuszem, strony zechcą zamieścić także klauzulę jurysdykcyjną.

Zmiany wprowadzone przez rozporządzenie, w porównaniu z unormowaniem konwencyjnym umów prorogacyjnych są niewielkie. Z rozporządzenia wyraźnie wynika, że strony mogą postanowić, iż ustanowiona przez nie jurysdykcja ma charakter jurysdykcji fakultatywnej (taki wniosek nie jest jednak wykluczony również na tle obu konwencji, choć z ich postanowień wyraźnie to nie wynika). Dopiero w braku takiego postanowienia stron, jurysdykcja wynikająca z ich umowy ma charakter jurysdykcji wyłącznej.

W rozporządzeniu wyraźnie uregulowano formę elektroniczną. Według art. 23 ust. 2, elektroniczne przekazy, które umożliwiają utrwalenie umowy, są traktowane na równi z formą pisemną.

Brak tu miejsca na omawianie postanowień rozporządzenia dotyczących uznania i wykonania orzeczeń (dział III, art. 32-58).

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że w postępowaniu przeprowadzonym zgodnie z art. 38 i nast., stwierdzeniem wykonalności w państwie członkowskim mogą być objęte także dokumenty urzędowe sporządzone w innym państwie członkowskim. Z art. 57 rozporządzenia wynikają następujące przesłanki takiego stwierdzenia:

- 1) dokument ma charakter dokumentu urzędowego (*authentic instruments, actes authentiques, öffentliche Urkunden*),
- 2) został sporządzony w państwie członkowskim,
- 3) jest wykonalny według prawa miejsca sporządzenia,
- 4) jego wykonanie nie jest oczywiście sprzeczne z porządkiem publicznym (*ordre public*) państwa członkowskiego wykonania.

Dokumentem urzędowym w rozumieniu art. 57 ust. 1 rozporządzenia jest bez wątpienia akt notarialny, w którym dłużnik poddaje się egzekucji stosownie do art. 777 § 1 pkt 4 i 5 k.p.c. Postanowienie art. 57 ust. 2 rozporządzenia za dokumenty urzędowe w rozumieniu art. 57 ust. 1 nakazuje uważać również porozumienia dotyczące alimentacji, zawarte przed organami administracyjnymi albo przez te organy autoryzowane.

Nowością wprowadzoną przez rozporządzenie są zaświadczenia wystawiane przez właściwy organ państwa członkowskiego, w którym dokument urzędowy został sporządzony, przy użyciu formularza według załącznika VI (art. 57 ust. 4 zd. 2).

2. Rozporządzenie nr 1347/2000 z dnia 29 maja 2000 r. znajduje zastosowanie do postępowań w sprawach:

- a) o rozwód, separację albo unieważnienie małżeństwa,
- b) o odpowiedzialność rodzicielską za wspólne dzieci małżonków w związku ze sprawami, o których mowa w pkt a.

Chodzi tu o postępowania przed sądami lub innymi organami właściwymi w państwach członkowskich w sprawach małżeńskich. Rozporządzenia nie stosuje się w stosunkach państw członkowskich z Danią. Dotyczyć to będzie także stosunków polsko-duńskich.

Unormowanie jurysdykcji przedstawia się w rozporządzeniu następująco:

Art. 2. W sprawach dotyczących rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa jurysdykcję mają sądy państwa członkowskiego,

- a) na którego terytorium
 - oboje małżonkowie mają zwyczajny pobyt lub
 - małżonkowie mieli ostatnio oboje zwyczajny pobyt, o ile jedno z nich ma tam nadal zwyczajny pobyt, lub
 - strona przeciwna ma zwyczajny pobyt, lub
 - w przypadku wspólnego wniosku jedno z małżonków ma zwyczajny pobyt, lub
 - wnioskodawca ma zwyczajny pobyt, jeżeli przebywał tam od przynajmniej roku bezpośrednio przed złożeniem wniosku, lub
 - wnioskodawca ma zwyczajny pobyt, jeżeli przebywał tam przynajmniej od sześciu miesięcy bezpośrednio przed złożeniem wniosku i jest obywatelem tego państwa członkowskiego lub, w przypadku Zjednoczonego Królestwa i Irlandii, ma tam swój „domicile”;

b) którego obywatelstwo posiadają oboje małżonkowie lub w przypadku Zjednoczonego Królestwa i Irlandii, w którym mają swój wspólny „domicile”.

W myśl art. 3:

1) Sądy państwa członkowskiego, w którym zgodnie z art. 2 można rozstrzygać o rozwodzie, separacji lub unieważnieniu małżeństwa, mają jurysdykcję w sprawach wszelkich rozstrzygnięć dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za wspólne dziecko obojga małżonków, jeżeli dziecko to ma zwyczajny pobyt w tym państwie członkowskim.

2) Gdy dziecko nie ma zwyczajnego pobytu w państwie członkowskim wskazanym w ust. 1, sądy tego państwa mają jurysdykcję w sprawach tych orzeczeń, jeżeli dziecko ma zwyczajny pobyt w jednym z państw członkowskich i

a) odpowiedzialność rodzicielska za dziecko przysługuje przynajmniej jednemu z małżonków, i

b) jurysdykcja tych sądów została uznana przez małżonków i pozostaje w zgodzie z dobrem dziecka.

Rozporządzenie nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. wprowadza w rozważanym zakresie szereg zmian. Wymagają one oddzielnego omówienia.

III. Prawo właściwe

1. Notariusz może zasadniczo działać tylko na obszarze państwa, które przyznało mu odpowiednie kompetencje. Kompetencje te są powiązane z wykonywaniem funkcji publicznych.

Akt notarialny sporządzony przez polskiego notariusza na obszarze innego państwa (także państwa członkowskiego Unii) pozbawiony jest (i będzie także po przystąpieniu Polski do Unii) skutków prawnych, jeśli nawet stronami dokonanej w formie aktu notarialnego czynności prawnej są obywatele polscy, a czynność prawna dotyczy przedmiotu położonego w Polsce²⁰. Na obszarze innych państw kompetencja do dokonywania określonych czynności notarialnych skutecznych w kraju może być przyznana jedynie konsulom.

Nie ma natomiast zasadniczo (poza wyjątkami w niektórych państwach) ograniczeń właściwości notariatów (notariuszy) poszczególnych państw z punktu widzenia kryterium przedmiotowego²¹.

Notariuszom danego państwa wolno więc obsługiwać także cudzoziemców, a czynności notarialne, jakich dokonują, mogą mieć swój punkt ciężkości za granicą. Notariusz określonego państwa może uczestniczyć przy dokonaniu czynności prawnej nieznannej prawu jego państwa, jeśli tylko jest to czynność prawna dopuszczalna według prawa dla niej właściwego.

Zasada otwartości wobec świata odnosi się również do polskich notariuszy, a praktyczne konsekwencje z niej płynące znalazły odzwier-

²⁰ Por. M. P a z d a n, *Notariat a prawo prywatne międzynarodowe (uwagi ogólne)*, Rejent 1995, nr 9, s. 197 i nast.

²¹ Por. R. A. S c h ü t z e, *Internationales Notarverfahrensrecht*, Deutsche Notar-Zeitschrift 1992, s. 67.

ciedlenie w przepisach prawa o notariacie dotyczących języka (por. art. 2 § 3 zd. 2 oraz art. 87 § 1 pkt 1 por. o not. z 1991 r.)²².

Po 1 maja 2004 r. dojdzie zapewne do ożywienia obrotu gospodarczego i wymiany osobowej między Polską a innymi państwami członkowskimi Unii. Towarzyszyć temu będzie pojawianie się w kancelariach polskich notariuszy liczniejszej niż obecnie klienteli zagranicznej.

Wynikają z tego następujące wnioski praktyczne: po pierwsze, trzeba się liczyć z tym, że po 1 maja 2004 r. nastąpi wzrost liczby czynności prawnych z elementem zagranicznym, dokonywanych przed polskimi notariuszami, po drugie, notariusze muszą częściej niż dotychczas liczyć się z właściwością prawa obcego dla tych czynności, po trzecie, w ramach badania zgodności czynności prawnej z prawem na podstawie art. 81 pr. o not. notariusz musi brać pod uwagę nie tylko prawo krajowe, lecz również prawo wspólnotowe lub właściwe prawo obce.

Na uwagę notariuszy zasługuje zatem sposób poszukiwania prawa właściwego dla czynności prawnych dokonywanych z ich udziałem.

2. W państwach członkowskich Unii duże znaczenie ma w szczególności konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych (otwarta do podpisu w Rzymie 19 czerwca 1980 r.)²³, nazywana Konwencją rzymską²⁴.

²² Tekst jedn. ustawy – Prawo o notariacie, Dz.U. z 2002 r. Nr 42, poz. 369 (zm.: Dz.U. z 2003 r. Nr 49, poz. 48).

²³ Już w 1979 r. w t. 3. *Problemów Prawnych Handlu Zagranicznego* ukazało się tłumaczenie na język polski projektu konwencji wraz z omówieniem przebiegu prac nad nim i głównych jego postanowień, dokonane przez W. Popiołkę. Zostały też ogłoszone tłumaczenia konwencji: a) W. Popiołka w PPHZ 1983, t. 7 (s. 124 i nast.) oraz w KPP 1994, z. 2, s. 297-341; b) J. Poczobuta w Przeglądzie Stosunków Międzynarodowych, Opole 1983, z. 6, s. 113 i nast. oraz w zbiorze pt. *Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 1991, s. 161 i nast.

²⁴ Por. na jej temat W. Popiołek, *Zobowiązania z umów w projekcie Konwencji EWG o prawie właściwym dla zobowiązań umownych i pozaumownych*, PPHZ 1979, t. 3, s. 133 i nast.; tenże, *Konwencja EWG o prawie właściwym dla zobowiązań*, PiP 1982, z. 9; H. Gaudemet-Tallon, *Le nouveau droit international privé européen des contrats*, Revue trimestrielle de droit européen 1981, nr 1, s. 215 i nast.; J. Skąpski, *Konwencja EWG z 19 czerwca 1980 o prawie właściwym dla zobowiązań umownych jako „model” dla regulacji międzynarodowego prawa obligacyjnego w prawach krajowych, ze szczególnym uwzględnieniem prawa polskiego*, KPP 1994, z. 2, s. 187-205; W. Popiołek, *Konwencja Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej o prawie właściwym dla zobowiązań*

W państwach przystępujących do Unii 1 maja 2004 r. będzie ona obowiązywać dopiero po przeprowadzeniu procedury ratyfikacyjnej.

Zgodnie z art. 4 ust. 1 konwencji, w braku wyraźnego lub dorozumianego wyboru prawa umowa podlega prawu państwa, z którym jest najściślej związana. Jeżeli dająca się wydzielić część umowy (stosunku zobowiązaniowego) wykazuje związek z innym państwem, można – w drodze wyjątku – do jej oceny zastosować prawo tego innego państwa. Dalsze postanowienia art. 4 ustanawiają wiele presumpcji: dla umowy, której przedmiotem jest prawo rzeczowe na nieruchomości lub prawo korzystania z nieruchomości, przewiduje się właściwość prawa państwa, w którym nieruchomość jest położona; dla umowy o przewóz towarów właściwe jest prawo państwa, w którym przewoźnik w chwili zawarcia umowy ma główne przedsiębiorstwo, o ile w państwie tym znajduje się także miejsce załadunku lub wyładunku albo główne przedsiębiorstwo nadawcy; inne umowy (pomijając odrębnie uregulowane umowy konsumenckie i umowy o pracę) podlegają prawu państwa, w którym strona mająca spełnić świadczenie charakterystyczne ma w chwili zawarcia umowy miejsce zwyczajnego pobytu lub siedzibę (chodzi tu o siedzibę zarządu głównego); jeżeli jednak umowa została zawarta przez tę stronę w ramach działalności zawodowej, właściwe jest prawo państwa, w którym znajduje się główne jej przedsiębiorstwo lub w którym, jeśli według umowy świadczenie ma być spełnione przez przedsiębiorstwo inne niż główne, znajduje się to inne przedsiębiorstwo. Wymienionych wyżej presumpcji nie stosuje się, gdy z całokształtu okoliczności wynika, że umowa wykazuje ściślejsze związki z innym państwem (art. 4 ust. 5 konwencji).

Odrębnie uregulowane zostały w tej Konwencji umowy konsumenckie (art. 5) oraz umowy o pracę (art. 6). W umowach konsumenckich dopuszczalny jest wprawdzie wybór prawa, ale nie może on prowadzić do

umownych – wprowadzenie, KPP 1994, z. 2, s. 297-299 (tekst Konwencji, tamże, s. 300-341); J. Skąpski, *The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations of 19 June 1980 as a „Model” of International Legal Regulations of Obligations in Domestic Legal System, with Special Regard to the Polish Law*, PYIL 1994, s. 283-296; A. Ciałus, *Wybrane problemy wprowadzenia do systemów prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej postanowień konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych*, PPHZ 1995, t. 18, 1995, s. 24-58.

pozbawienia konsumenta (w sytuacjach określonych w art. 5 ust. 2) ochrony, jaką zapewniają mu bezwzględnie obowiązujące przepisy państwa, w którym ma on miejsce zwyczajnego pobytu. Prawo zwyczajnego miejsca pobytu konsumenta jest też właściwe w braku wyboru prawa.

Prawo właściwe dla umowy o pracę może być również określone w drodze wyboru prawa. Jednakże wybór prawa nie może prowadzić do pozbawienia pracownika ochrony, jaką zapewniają mu bezwzględnie obowiązujące przepisy prawa, które byłoby właściwe w braku wyboru prawa.

W braku wyboru prawa stosuje się:

1) prawo państwa, w którym pracownik (wykonując umowę) wykonuje zazwyczaj pracę, jeśli nawet został on przejściowo wysłany do innego państwa albo

2) prawo państwa, w którym znajduje się przedsiębiorstwo zatrudniające pracownika, jeżeli nie wykonuje on pracy zazwyczaj w jednym i tym samym państwie, chyba że z całokształtu okoliczności wynika, iż umowa o pracę (stosunek pracy) wykazuje ściślejsze związki z innym państwem. W tym wypadku stosuje się prawo tego innego państwa.

Niepewne są przyszłe losy Konwencji. Toczy się bowiem dyskusja, czy utrzymać Konwencję (co nie wyklucza jej zmian i uzupełnień), czy też wykorzystać w zakresie jej regulacji inny instrument prawa wspólnotowego (np. rozporządzenie), co dziś – w świetle nowego brzmienia art. 65 TWE – jest już możliwe. W ramach tej dyskusji w 2003 r. ogłoszona została tzw. zielona księga z szeregiem pytań dotyczących przyszłości Konwencji, przyjmowanych w niej rozwiązań oraz celowości wypełnienia wielu jej luk.

Liczne europejskie środowiska prawnicze udzieliły na te pytania odpowiedzi. Wśród nich znalazła się też Katedra Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego Uniwersytetu Śląskiego. Ograniczę się tutaj do przytoczenia odpowiedzi na pytanie główne (drugie) – co dalej z Konwencją rzymską? Oto ona:

„Opowiadamy się za zastąpieniem Konwencji rzymskiej rozporządzeniem. Przemawiają za tym następujące argumenty:

a) rozporządzenie stanowi odpowiedni instrument do ujednoczenia prawa kolizyjnego,

b) usunie to obecne różnice pomiędzy tekstem konwencji a ustawami transformującymi konwencję do prawa wewnętrznego w niektórych państwach,

c) z uwagi na ogólne i elastyczne rozwiązania, przy których należałoby w rozporządzeniu pozostać, wielce użyteczna będzie – dla zachowania jednolitej interpretacji postanowień rozporządzenia w państwach Unii – działalność Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (ETS),

d) jest to rozwiązanie wygodniejsze dla nowych członków Unii, unika się bowiem rozciągniętego w czasie procesu ratyfikacyjnego, który mógłby być rozpoczęty w nowych państwach członkowskich dopiero po 1 maja 2004 r.

Nie stanowiłoby pożądanego rozwiązania zastąpienie Konwencji rzymskiej dyrektywą. Instrument ten nie jest w stanie zapewnić odpowiedniego stopnia ujednoczenia norm kolizyjnych, gdyż jego realizacja jest uzależniona od implementacji dokonywanej przez ustawodawcę krajowego. Tymczasem w zakresie kolizyjnoprawnej regulacji zobowiązań umownych należy – w ramach Unii – dążyć do osiągnięcia możliwie najwyższego stopnia ujednoczenia.

Trzeba jednak również dostrzegać, że posłużenie się rozporządzeniem jako instrumentem regulacji wiązać się będzie z trudnościami dwojakiego rodzaju:

a) brak wówczas możliwości przyjęcia tego aktu z zastrzeżeniami, co przewiduje art. 22 konwencji rzymskiej i z czego niektóre państwa skorzystały; w ten sposób rozładowane zostały napięcia związane z akceptacją w całości zawartości Konwencji (por. np. art. 7 ust. 1),

b) dzięki art. 2 konwencji rzymskiej unormowania w niej zamieszczone mają charakter powszechny; identycznego rezultatu nie da się osiągnąć w przypadku rozporządzenia.

Jeżeli jednak miałyby pozostać w omawianym zakresie regulacja konwencyjna (odpowiednio zmodernizowana), należałoby jednocześnie urzeczywistnić pkt 1 Deklaracji wspólnej, przewidującej rozważenie możliwości przyznania określonych kompetencji ETS²⁵.

²⁵ http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/news/consulting_public/rome_i/news_summary_rome1_en.htm

Wszystko wskazuje na to, że Konwencja rzymska zostanie zastąpiona rozporządzeniem. Taki punkt widzenia przeważał w czasie posiedzenia podsumowującego dyskusję wywołaną „zieloną księgą”. Prace nad projektem rozporządzenia (tzw. „Rzym I”) można już uznać za rozpoczęte.

Nie da się jednak dziś przewidzieć kiedy zostaną zakończone.

Szybkie przygotowanie rozporządzenia usunęłoby potrzebę przeprowadzenia uciążliwych procedur ratyfikacyjnych Konwencji rzymskiej w państwach, które przystąpią do Unii 1 maja 2004 r. Gdyby jednak wejście w życie rozporządzenia miało się odwlec, należałoby czym prędzej – po 1 maja 2004 r. – procedurę ratyfikacyjną przeprowadzić.

1. Do czasu przystąpienia Polski do Konwencji rzymskiej lub wejścia w życie rozporządzenia mającego ją zastąpić, poszukiwanie prawa właściwego dla zobowiązań umownych następować będzie w Polsce – także po 1 maja 2004 r. – według dotychczasowych zasad, głównie więc na podstawie ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r. oraz podpisanych przez Polskę konwencji²⁶.

2. Także prawo właściwe dla czynności prawnych z zakresu prawa rzeczowego, prawa spadkowego i prawa rodzinnego ustalane będzie w najbliższej przyszłości dla stosunków związanych z Polską i państwami członkowskimi Unii według norm kolizyjnych dziś obowiązujących.

3. Najbardziej zaawansowane są w Unii prace nad rozporządzeniem o prawie właściwym dla zobowiązań pozaumownych (tzw. „Rzym II”)²⁷. Zostaną one jednak zakończone po 1 maja 2004 r. Także więc w tym zakresie w dalszym ciągu trzeba się liczyć z krajowymi unormowaniami kolizyjnymi.

4. Pomijam w tych rozważaniach normy kolizyjne mieszczące się w dyrektywach dotyczących różnych aspektów ochrony konsumenta. Większość z nich została już implementowana do prawa polskiego²⁸.

²⁶ Co do tych unormowań por. M. P a z d a n, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2002, s. 124 i nast.

²⁷ Por. tekst przedostatniej wersji projektu w języku angielskim, francuskim i niemieckim wraz z wprowadzeniem i przekładem na język polski P. Mostowika w KPP 2002, z. 3, s. 733-753.

²⁸ Szerzej o nich M. P a z d a n, *op. cit.*, s. 136-138.